



Henk van Houtum

column

Hackitectuur

Met de lancering van *streetview* door Google tovert de grote goochelaar van onze tijd een nieuw konijn uit zijn hoge hoed. Met *streetview* kun je vanachter je computer navigeren door gefotografeerde straatbeelden. Je auto hoefde je al niet meer zelf te navigeren. Dat deed TomTom al voor je. En of dat niet genoeg is kun je ook met je mobieltje je weg in de stad vinden en ben je voor anderen te traceren op het web. Het lijkt erop of we in het tijdperk van de globalisering allemaal de weg kwijt zijn of bang zijn verloren te raken. Onze behoefte te zoeken en gezocht te worden, onze eigen plaats te bepalen kortom, lijkt onverzagdigbaar. Waar ben je? is niet voor niets de meest gestelde vraag van dit moment. We lijken allemaal geograaf te zijn geworden.

Maar wel een weinig kritische geograaf. Want om onze lokaliseringsdrang te bevredigen laden we onze steden, voertuigen, mailadressen, banknummers en medische profielen in de steeds groter wordende digitale zoekmachine. De draden van het digitale web omspannen de wereld en daarmee onszelf steeds meer. Onwillekeurig gaan mijn gedachten uit naar die meesterlijke uitvergroting van een oppermachtige machinale *grid*, in de film *The Matrix*, nu precies tien jaar geleden. In de film was de matrix, bestaande uit een oneindige reeks van nullen en enen, de soevereine werkelijkheid zelf geworden. De matrix voedde zich door de menselijke lichamen te gebruiken als energiebron. In het filosofisch minst aansprekende derde deel van de film zien we het meesterbrein van de Matrix, het goddelijke alziende Oog in de persoon van de architect, die in zijn controlekamer alle mensen kan volgen.

In werkelijkheid zijn we de eenpersoons Big Brother echter allang voorbij. Die architect is een collaboratieve zoekmachine geworden. Zijn al maar groeiende, alziende macht bestaat alleen omdat wij er zelf gebruik van maken. Onze persoonlijke identiteit is een assemblage aan hits bij

YouTube, Hyves, Myspace, Facebook en YouMail geworden. You als een gezamenlijk en vooral digitaal ontwerp. Het paradoxale effect van deze 'You-cratie' is dat hoe meer You op het web zet, des te groter de

De eenpersoons Big Brother is een collaboratieve zoekmachine geworden die we zelf voeden

macht van de zoekmachine wordt, en des te minder autonomie You hebt. Net als in *The Matrix* zijn we niet langer zelf de spinners in het web, maar worden we het voer voor de zoekmachine. Hoe meer interactieve kaarten en geografische volgsystemen we dus in het wereldwijde web laden, des te minder controle we uiteindelijk over eigen identiteit en koersbepaling houden. De geografie, lange tijd vooral een staatsinstrument, dreigt daarmee opnieuw slaafs te worden, maar nu aan een digitaal zoek- en beheersingssysteem. Zoals de kritische geografie zich ontworstelde aan uitwassen van de tekentafelpolitiek van de staatsgeografie, is het nu wachten op een Neo-geografie, die ons wakker schudt en die de ontwerpmacht van de webarchitectuur doorbreekt, *hackt*. Dus niet een geografie die de munitie aanlevert voor onze eigen digitale controle, maar een geografie als *hackitectuur*. •

Jan Werner

kaart in beeld

De kaartenverzameling van de Bijzondere Collecties van de UvA telt zo'n veertig globes, oud en modern, gewoon en heel bijzonder. Eigenlijk is een globe voor een cartograaf de omgekeerde wereld. Niet dat het geen prestatie is om met platte stukjes kaart ('geren') een perfect sluitende bolle miniatuuraarde te reconstrueren. Maar cartografen hebben zich toch eeuwenlang beziggehouden met het probleem hoe je het aardoppervlak zo goed mogelijk op een plat vlak kunt weergeven.

Veel globes hebben tegenwoordig vooral een decoratieve of symbolische betekenis. Maar de globe begon ooit als een serieus wetenschappelijk instrument. Het driedimensionale model van de aarde (én de sterrenhemel) was aanvankelijk primair bedoeld om een geografisch en kosmografisch inzicht te geven in de vorm van de aarde, de dagelijkse en jaarlijkse beweging van de zon en het gedrag van de planeten. Globes behoorden tot de standaardinventaris van de VOC-schepen, en werden gebruikt bij de instructie van de stuurlieden. Maar al snel werd het praktisch nut van de globe bij navigatie boven dat van zeekaarten in twijfel getrokken. In die tijd



FOTO: BETTINE NEUMANN

Het Blaeuglobetje van het KNAG

was een enkele globe ondenkbaar. Voor een compleet kosmografisch inzicht moest je beschikken over een *globepaar*, van de aarde én van de hemel. De educatieve waarde is natuurlijk gebleven, maar de afgenomen waarde voor de kosmografie en als instrument bij de navigatie heeft in de loop der tijd aard- en hemelglobes definitief van elkaar gescheiden. Je kocht het een of het ander; de combinatie was minder zinvol geworden.

Het KNAG bezit slechts één globe. Het is weliswaar de kleinste, maar ook de oudste aardglobe in de Bijzondere Collecties van de UvA. Het is een vroeg werkstuk van Blaeu senior, Willem Jansz. Het tandwielletje bovenaan de koperen as die er doorheen steekt, maakt duidelijk dat het kleinood ooit een functie heeft gehad binnen een groter geheel, een tellurium (driedimensionaal model dat

de bewegingen van zon, aarde en maan ten opzichte van elkaar demonstreert) of een planetarium. Op de globe staat het jaartal 1616 vermeld, maar dat is misleidend, want alleen de eerste versie, waarvan we geen exemplaar kennen, is in dat jaar verschenen. Op de flink verbruinde horizonring staat in kleine cijfers 1634 gegraveerd. Dat is dus het echte jaar van uitgave van het bolletje in deze verschijningsvorm. Dat jaartal 1634 had het oplettende antiquariaat Frederik Muller & Co. al in de verkoopcatalogus van 1910 vermeld.

Dat brengt ons tot de *roots* van de kleine globe. Aan het eind van de beschrijving in de catalogus staat: 'Proviert de la superbe collection de Rariora Geographica de H. Lempertsz Senior de Cologne'. Blijkbaar is de globe in of niet lang na 1910 aangekocht, maar kennelijk niet door het KNAG zelf, want

voorin ons exemplaar van de catalogus staat een handgeschreven lijstje met de echte aankopen van het Genootschap, enkele belangrijke atlanten. Mogelijk heeft een derde partij de globe voor het KNAG gekocht en hem vervolgens doorgeschonken. Wie weet vinden we er in de toekomst nog meer over. Rond 1910 zijn er veel bijzondere stukken aan de collectie toegevoegd – zo werd ook de collectie atlaskaarten van antiquariaat Fredrik Muller aangekocht. Dit wijst op een tijdelijke

In de tijd van de VOC moest je beschikken over een aard- én een hemelglobe

gelukkige samenloop van omstandigheden. Het KNAG zat blijkbaar op dat moment goed in de slappe was. Ook een aantal sleutelfiguren binnen de Universiteitsbibliotheek – C.P. Burger (bibliothecaris en samensteller van de catalogus *Geographie en Reizen*) en F.C. Wieder (adjunct-bibliothecaris en voorheen werkzaam bij Muller & Co.) moet direct of indirect een rol hebben gespeeld bij zulke acquisities.

In ieder geval hoeft niemand spijt te hebben van de aankoop. Nog steeds blijkt de kleine globe uniek in zijn soort, een monument(je) uit de vroegste periode van de Nederlandse (Amsterdamse) cartografie. Een spiksplinternieuwe berging voor de globes in het magazijn Kaarten & Atlanten van de Bijzondere Collecties staat borg voor een optimale conservering. •